

Elena Niculiță-Voronca și fascinantă Viena

Mircea A. DIACONU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
mircea.a.diaconu@gmail.com

Abstract: This study starts from the assumption that discussing about Elena Niculiță-Voronca implies, among many other things, the reconstruction of the ideas and things that define her personality, as well as the social, political, moral and even family context in which she lives. It is a fragment of a larger study of Elena Niculiță-Voronca and Zaharia Voronca, her husband, whose ideas and deeds and all sorts of contexts are analysed. The present pages analyse first of all some diary entries, dated 12 May 1904, published by Elena Niculiță-Voronca in the newspaper “Românul” on May 1, 1916, but also some opinions about her own experience as a scientist. The diary pages implicitly constitute an additional argument in favor of her militancy not only for the preservation of the identity of the Romanians in Bucovina (a constant theme with her), but especially for civilization and even feminism. At the same time, the study invokes Zaharia Voronca's presence in Vienna as a priest at the Orthodox chapel in the capital of the Empire, a fact often overlooked by scholars.

Keywords: *Elena Niculiță-Voronca, Viena, Bucovina, feminism, folklore studies.*

A discuta despre Elena Niculiță-Voronca presupune, pe lângă multe alte lucruri, cu siguranță, reconstituirea atât a ideilor și faptelor care îi definesc personalitatea, cât și a contextului social, politic, moral, ba chiar și familial în care ea trăiește. Soție a lui Zaharia Voronca, unul dintre tinerii bucovineni întemnițați în celebrul proces al „Arboroasei”, ea nu e doar folclorista (mai mult sau mai puțin nedreptățită și cunoscută), ci și militanta pentru recuperarea și conștientizarea identității românilor în Bucovina pe care ea îi resimte ca fiind amenințați de înstrăinare, decăzuți moral și național. Paginile de față fac parte dintr-un studiu mai amplu despre Elena Zaharia Voronca și Zaharia Voronca, care pune în discuție și militantismul feminist implicit pe care ea îl practică. A suportat, în fond, consecințele, căci după moartea lui Zaharia Voronca, petrecută în 1921, dincolo de corespondența pe care a avut-o cu Ilie Dugan și Arcadie Dugan-Opaiț în vederea completării informațiilor pentru ceea ce avea să devină *Albumul Mare al Societăților Academici «Arboroasa» și «Junimea»*, a ieșit cu totul din orizontul de interes al oricărei comunități. Cum își va fi dus existența concretă până la decesul din 1939?

În tot cazul, de prin 1880-1886, Elena Zaharia-Voronca produce în Cernăuți și în Bucovina o mică revoluție feministă. În 1886, în „Calendariul... redigat de Societatea «Academia ortodoxă pentru literatură, retorică și muzică bisericească în Seminariul archidieceșan din Cerănuți»” (Cf. Schipor 2016: 389), ea publică, de exemplu, „Damele române din Bucovina”. Dar este vorba

aici și de curajul ei de a merge la un bal din Cernăuți în costum național, dând cu tifta cumva lumii românești culte a locului, și de „nătângia”, cum spune Zaharia Voronca, de a-și păstra numele de fată. Iar faptul are o semnificație cu atât mai puternică cu cât soțul ei e preot și făcea figură de martir bucovinean. Mai mult decât atât, în cimitirul din Horecea, monumentul funerar pe care îl pune la capul soțului ei – reprezentând un trunchi de copac cu trei brațe – contrazice toate canoanele ortodoxe. E mult curaj și nonconformism în tot ceea ce face Elena Niculiță-Voronca. Și dincolo de toate acestea, Elena are idei și experiențe de cercetător veritabil, pe care nu ezită să și le expună. Să punem pe seama acestor fapte uitarea care îi însoțește ultimii zeci de ani? Nu numai că nu se știe exact când și unde a murit, dar trebuie să ne întrebăm ce se va fi întâmplat cu Elena Niculiță-Voronca după moartea soțului, din 1921, până la stingerea ei, în 1939?

Dar dincolo de toate acestea, Elena Niculiță-Voronca publică – ce erezie, în fond –, note de jurnal în care Zaharia, cititor al lor, fără doar și poate, apare într-o lumină puțin favorabilă. Or, paginile de față de își propun să se ocupe de această zonă sensibilă a personalității Elenei Niculiță-Voronca.

Pe 1 mai 1916, în „Românul” (duminică, 1 mai 1916, nr. 18, p. 5-6), sub titlul „Note de călătorie”, ea face cunoscute secvențe dintr-un jurnal, din ziua de 12 mai 1904, asupra cărora merită să adăstăm puțin. Zaharia urma să plece la Viena. „De vrea, poate să mă ia, de nu, voi rămânea acasă”, îi spuse ea „cu amarul resemnării”, iar Zaharia acceptă să fie acum însoțit, nu însă și la toamnă, când, reiese, ar fi urmat să facă o nouă călătorie. De aici, mâhnirea, acceptată cu jucată indiferență. Măcar, își spune Elena, ar putea considera călătoria de-acum, deși atât de târzie, „voiajul lor de nuntă”.

Mă așteptam puțin la acest răspuns, ca la toamnă să rămân, dar îmi era egal. Tot timpul călătoriei el s-a păzit să-mi spuie un cuvânt care să strice armonia și am păstrat tot timpul și eu față de el aceeași purtare. Mi-a venit în minte ideea voiajului de nuntă pe care spuneam la prietene că-l făceam, deși cam târziu, dar se vede că mai bine e așa, decât defel. Ce bucurie, ce expansiune ar fi fost atunci în sufletele noastre, și ce egalitate în temperament acum! Asta mă intrigă mult, calmul acesta al meu! De nu cumva și el e un reflex, însă al mulțumirii? Bucurie lăuntrică nu simt așa mare – eram deprinsă numai cu contradicțiunea și durerea înădușită, și-acum deodată iată-mă în altă stare: semețesc liniștea. E și aceasta ceva. Nu mă supăr, dar nici nu iau parte cu toată inima la bucurie. Sau este o moarte a simțirei, ce se operează în mine? E o tocire. (Niculiță-Voronca 1916: 5)

În 1904, călătoria la Viena e, așadar, un privilegiu, cu atât mai mult cu cât vor sta aici o perioadă mai lungă. De ce ar fi vorbit altfel despre „schimbarea de viață ce urmează”? Ce va fi făcut Zaharia la Viena acum, în mai? Ce va face în viitoarea călătorie, din toamnă? E greu să facem presupuneri, dar nu puteau fi doar călătorii de plăcere. În treacăt fie zis, cu excepția lui Ciprian Porumbescu, care murise între timp, puțin probabil ca ceilalți „con-prisonieri” să fi ajuns la Viena. În ce-o privește pe Elena, ea notează: „Aici, în Viena, e bine de studiat, în biblioteca universității mă simt mai bine decât acasă – să pot veni și la toamnă, ce fericită aș fi!” (Niculiță-Voronca 1916: 5). Dar lucrurile de felul acesta nu cred că se puteau negocia în familie; anumite hotărâri depindeau exclusiv de Zaharia.

Așadar, în mai 1904, are loc călătoria la Viena. E anul în care Zaharia Voronca publicase *Rutenizarea Bucovinei*, de asemenea, anul în care ține invocata alocuțiune cu ocazia Serbării de la Putna. Cât despre Elena, ea tocmai publicase (în 1903) *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, în editură proprie. E vorba de 1295 de pagini și poate că încă nu era dezamăgită de reacțiile venite de la București. Spera să fie primită acolo, acasă, cu brațele deschise; avea să fie desființată. Ciudat, dar nici în Cernăuți ecouri prea vizibile nu sunt. Ba mai degrabă stârnește în jur tăcere – și ar trebui să găsim pentru toate acestea o explicație, deși cauze vor fi fost mai multe. „Junimea Literară” apăruse în 1904, dar este evident că Elena nu e agreată. Vorbește în pagina de jurnal din care am citit de posibile boli de inimă, de vechi boli gastrice, de o stare de oboseală acută. Și dacă în toamnă nu va merge la Viena cu Zaharia, cu-atât mai bine, își spune: va continua munca de folclorist. Împotriva tăcerii sau a reacțiilor negative, în 1908 va publica la București volumul I din *Studii în folclor*, volum de 303 pagini, iar peste patru ani, în 1912, la Cernăuți, volumul al II-lea, de 464 pagini. Acest al doilea volum conține, în Prefață, nu doar o profesiune de credință, ci și câteva explicații de mare forță, peste care nu putem trece.

În fine, spune ea, după grea muncă, iată și al doilea volum de *Studii în folclor* gata – lucrat cu multă conștiință, pentru a putea servi țării și științei în general”. Pentru a continua: „Volumul I prin care-mi fac introducerea – cu anevoie, se înțelege, ca fiecare început, până-mi găsesc drumul de nimeni încă bătut – și pe care l-am prezentat la Academie, a fost fără nici o cruțare criticat și respins de Andrei Bârsan. (Niculiță-Voronca 1912: I)

Și după ce detaliază asupra observațiilor altui membru al Academiei Române, nenumit, căruia însă îi reproduce opiniile nefavorabile, Elena Niculiță-Voronca, vorbind de „mitologie comparată”, precizează:

Eu nu zic că lucrarea mea nu este lipsită de orice greșală. Orbecăind fără nici o directivă în întunericul acesta, pe un teren necunoscut, întru căutarea adevărului, am apucat de multe ori pe cărări piezișe, ce în cale mi s-au ivit, doar m-ar putea scoate la lumină – pierzându-mă adesea în ipoteze, de cari nu sunt lipsite și alte opere analoge. (Niculiță-Voronca 1912: IV)

Avem aici, orice s-ar spune, mărturia unui cercetător veritabil aflat în situația de a găsi o metodă de lucru adecvată, asumându-și dificultățile cu conștiința dificultăților unui inaugurator.

Cum va fi arătat munca de teren a Elenei? Va fi fost obligată să depășească tot felul de prejudecăți și obstacole. N-avea profesie, dar n-avea nici copii. Ceilalți folcloriști din Bucovina erau preoți, profesori, apelau la elevi, la colegi, completau prin intermediul lor chestionare. Or, ea va fi mers singură (deși nu-i imposibil să fi fost nu o dată însoțită de Zaharia Voronca) prin sate românești sau ucrainene – pe care le credea ucrainizate –, cu disperarea că poporul se deznaționalizează, că e lipsit de vlagă, că e în pragul demoralizării, încercând apoi să sistematizeze materia amorfă și labirintică adunată pe baza lecturilor făcute în biblioteca tatălui, pe baza discuțiilor cu arheologul Gutten de

la Siret, a bibliotecii pe care i-a lăsat Dionisie Olinescu, președintele Societății Arheologice Române din Cernăuți etc. Anii 1900 sunt ani în care, de sărăcie, țărani văd o salvare în traversarea Oceanului, spre a ajunge în America, vânzându-și eventual pe ascuns proprietățile, convinși de samsari că aceasta e soluția pentru a ieși din sărăcie, și pleacă cu zecile. Să revenim însă la starea de oboseală, din mai 1904. Notează în paginile de jurnal publicate:

Creierul meu iritat de studii lucra în timpul somnului mai cu putere decât în activitatea lui naturală. Problema ce nu isprăvisem de dezlegat trează o dezlegam în somn, într-un mod extraordinar și când mă trezeam eram de la slăbiciune nespūsă; vedeam însă că scăparea mea era să nu mă gândesc la materia pe care o rumegam, dându-mi silința să mă gândesc la altceva și astfel m-am făcut sănătoasă. (Niculiță-Voronca 1916: 5)

Elena își trăia cu intensitate ideile și organismul ei era al unui cercetător veritabil. Dar dacă scrie, o face din convingeri naționale. De aceea, își încheie cele câteva pagini de autobiografie spunând:

N-am scris pentru glorie, ci am simțit un imbold intern, pe care l-am urmat ca să-mi pot adormi neliniștea și melancolia care în timpuri mă cuprinde. Neputând fi pregătită pentru opere însemnate, am fost totuși un șurub care a ținut bine părțile la un loc, acolo unde m-au pus, fiind un rezultat al împrejurărilor în care am trăit, agitând cu focul și puterea lăsate din părinți. (Niculiță-Voronca 1916: 5)

Să revenim însă la călătoria spre Viena. Din Cernăuți, cei doi pleacă cu trenul la 8 seara pentru a ajunge la Viena a doua zi, în noapte. În gara din Cernăuți, Zaharia era iritat („cumpăraturile etc.”), iar Elena, mai degrabă mâhnită: nu-și vorbesc pentru a nu-și tulbura precarul echilibru. În tot cazul, Elena nu notează nimicuri, nu e interesată de detaliile compartimentului, de identitatea și sporovăielile celorlalți călători; ea e obsedată de bolile ei. Cu premoniții sumbre, bănuiește că venirea prietenilor să-i însoțească ar putea avea semnificația ultimei întâlniri:

Era poate din cauza boalei, căci de la Paști încoace sufăr de un deranjament al inimii. E o boală care în câteva nopți m-a speriat și mi-a insuflat un motiv de resemnare mai mult, precum și abținerea de mâncare grea de mistuit și reținerea de a le cetit prea cu încordare. Devoram cărțile imediat după mâncare, cu care ani sufăr de stomac – și deodată m-am trezit că și inima nu-mi mai poate funcționa. În același timp am căpătat și o influență grea, ca un tifos. Când mă trezeam din delir, mă gândeam, oare am scăpat cu viață? Și de am scăpat, mă temeam să nu înnebunesc. (Niculiță-Voronca 1916: 5)

Își uită însă îndată bolile, reținându-i atenția lumea prin care trece, pe care o privește făcând treptat saltul de la compasiune la admirație. Iată: până-n Cracovia, „monotonă și sărăcie” unui teren plat „ca pe palmă”, și cu toate acestea,

pământul este bine lucrat, deși slab, numai năsip, dar țărani îl lucrează cu deosebită artă și iubire, totul e ca o grădină, «ca stuatul», cum s-ar zice. Chiar dacă vezi curțile grafiilor aranjate în mod pitoresc și gospodării model, casele răzlete ale țăranului, aruncate numai așa, ca să aibă omul adăpost pe moșiile boierești – căci țăranul pământ n-are – te umplu de tristețe. Nici un grajd lângă casă, lângă casă nici un hâj – sub același acoperământ stau și oameni, și vite, și păsări, dacă le au. (Niculiță-Voronca 1916: 5)

La Cracovia însă deja începe să se simtă „influența apusului”. În Silezia, „se schimbă și aspectul satelor”, iar prin mijlocul ei, casele

sunt mari, în felul celor nemțești, țărani culți, în opoziție cu îndobitocirea galițienilor. Natura născândă, acum primăvara, sub conducerea mâinii artistice a lucrătorilor acestora, te răpește. Deși încă șes, efectul ce știu ei da prin plantarea copacilor la ape și vâlcele, îmbobociți de floare, pe șesuri inundate, pe lângă drumul de fier, te încântă. (Niculiță-Voronca 1916: 6)

În Moravia,

pământul de tot slab, mlăștinios, e cu multă muncă lucrat, ca să le dea o bucățică de pâine: drenaje și canaluri pe dedesubt, iar deasupra mărunț și neted, ca lins cu limba, sămănat cu mașini care fac să răsară sămânța rând. Și dacă la șesuri știu și ei să abată monotonia, ce efect știu scoate acolo unde pământul e variat! Ce aranjament de sate! Ce măiestrit sunt îngrijite râuri, poduri, dealuri, vâlcele. Tablouri vii îți răsar ca prin farmec, tresărind de tinerețe, în splendoarea aceasta de înflorire a naturii. Ți se pare că ești într-o sală frumoasă, decorată de bal. (Niculiță-Voronca 1916: 6)

Elena privește fascinată totul, cu un ochi care estetizează nu doar natura, ci și munca oamenilor. De fapt, ochiul proiectează imaginile în conștiință. Și

cu cât te apropii de Viena, satele și orașele devin tot mai dese. Casele sunt așezate uneori ușă în ușă, fără simetrie – nu-i lucrătorul câmpului care să facă natura frumoasă, e lucrătorul manufacturier ce de-abia are timp pentru trebuințele lui. Dintr-un oraș, fiind zi de târg, se suie în tren o mulțime mare de populație, de prin satele învecinate, întorcându-se pe la casele lor cu târguieli. Femeile au ceva pitoresc: cu fustele lor scurte până la genunchi, unele peste altele, având partea de jos a corpului până la talie ca un stog, pe cap cu tulpane lungi, iar în spate ducând coșuri adânci pline cu marfă, pe care o ai putea încărca într-o căruță. (Niculiță-Voronca 1916: 6)

Aproape de Viena, satele se îndesesc, sate cu vii, „având pivniți cu vinațuri săpate în vârful dealului apărând din pământ ușa ca de la niște tainițe”. O fascinează tot ceea ce e făcut de mâna omului și înseamnă bunăstare. În Viena intră prin Florisdorf, unde sunt „cele mai multe fabrici și tot aici e cuibul socialiștilor”, dar când ajunge în gară, e deja noapte.

Orașul fiind frumos iluminat, tot parcursul drumului, pe la arcade etc., până la hotel Hammerland în strada Floriani unde am descins, mi s-a părut o feerie, deși cunoșteam Viena de când trecusem la Carlsbad, dar nu mă aflam în dispoziția de astăzi. Trudită de drum și emoțiuni și în așteptarea frumuseților ce am să mai văd, am dormit ca la ușa unui templu fermecat. (Niculiță-Voronca 1916: 6)

Ce păcat, în fond, că nu avem – dacă vor fi fost scrise – notele de călătorie din zilele următoare și din timpul petrecut la Viena. Să ne amintim ce impact avusese capitala Imperiului asupra lui Ciprian Porumbescu, cu vreo douăzeci de ani înainte. Cert este că pe Elena o fascinează tot ceea ce ține de civilizație. Iar fascinația se va fi întemeiat și pe complexul Golescu. În minte nu putea să nu-i reverbereze disperarea morală și sărăcia din satele Bucovinei. Cum spune, anterior acestui „voiaj de nuntă” (chit că soțul e iritat, taciturn etc.

– și ce motive va fi avut?) mai fusese o dată la Viena, dar în drum spre Carlsbad, celebră stațiune balneară. Nu se afla în dispoziția de-acum pentru că, probabil, va fi mers la tratament. Oricum, Viena i se pare „un templu fermecat”. Și dacă s-au cazat la un hotel pe Florianigasse, se va fi întâmplat lucrul acesta și pentru că prin preajmă, pe aceeași stradă, era sediul „României June”? În trecut fie spus, cum va fi citit Zaharia Voronca, în 1916, memorialul de călătorie al soției sale? Și tot în trecut nu putem decât să regretăm că Elena nu va fi scris, sau, dacă le-a scris, nu le-a publicat, pagini de jurnal din anul petrecut la Viena, în 1910.

Dincolo de toate acestea, cum să ne explicăm că cel mai radical dintre tinerii arboroseni e acceptat să slujească la o biserică din capitala Imperiului, căci după doisprezece ani petrecuți la Mihalcea, Zaharia ajunge în 1910 la Viena? Câteva date sunt prezentate chiar de el în *Mihalcea*, volumul din 1912. Invocându-l la un moment dat pe Șerban Cantacuzino (care în 1683 participase, alături de George Duca Vodă, la apărarea Vienei), într-o notă de subsol Zaharia Voronca precizează:

Ca preot la capela română gr.-or. din Viena I. Lövelstraße am dat ideea, în octombrie 1910, ca zidindu-se biserica, să i se puie hramul *Înălțarea Sântei Cruci* în amintirea crucii care s-a aflat după retragerea oștilor turcești pe locul unde erau postaji moldovenii și muntenii. Căci aflasem de la deputatul vienez Ernst Schneider, care arată un interes viu pentru tot ce e românesc, cum că crucea lui Șerban Cantacuzino este păstrată în capela din susul parcului împărătesc din Schönbrunn pe locul numit Gatterhölzel Wien XII. Am peligrinat la acel loc însemnat împreună cu soția mea și cu candidatul pentru profesura istoriei române dl. Ioan Grămadă, și am aflat capela. Dar crucea nu mai era acolo! Ne-am convins însă că și drumul ce duce pe lângă capela se cheamă Cantacuzinogasse. Dl. Grămadă s-a pus imediat pe răsfoit prin cele biblioteci și a aflat o literatură prețioasă despre purtarea creștinească a domnilor români înrolați ca vasali în armata turcească, în biblioteca municipiului vienez precum și în biblioteca curții imperiale. În special a aflat decopiată crucea lui Cantacuzino de lemn de stejar foarte artificios lucrată, cu o inscripție bogată, despre care descoperire a și înaintat comitetului bisericesc o dare de seamă, promițând că va publica un studiu în chestia aceasta. Crucea însăși să se afle în păstrarea mitropolitului din Blaj. (Voronca 1912: 66)

Plecarea lui Zaharia Voronca din Viena e consemnată într-o notă redacțională din „Românul” (An I, nr. 27, vineri 4/17 februarie 1911, p. 11), intitulată „Din Viena”, care anunță:

luni seara, colonia română din Viena s-a adunat la Riedhof pentru a lua rămas bun de la *Părintele Zaharia Voronca* și doamna *Elena Niculiță-Voronca*, când se întorc în Bucovina după o ședere de aproape un an, în care timp au câștigat stima și iubirea întregii comune. Din primăvara anului trecut, părintele Zaharia Voronca a slujit gratuit, ca preot la capela română, împlinind și funcția de catihet, iar acum își va relua parohia sa din Mihalcea lângă Cernăuți. În cuvinte frumoase a exprimat *Generalul Alex. Lupu* regrete coloniei, care pierde doi membri atât de valoroși și atât de prețuiți, aceeași părere de rău a interpretat-o dl. consilier dr. *Pamfiliiu Dan* în numele bucovinenilor, dr. *Lazar Popovici* și *G. Vitencu* pentru „Clubul Român”, *Șt. Mărcuș* pentru „România Jună”. Părintele Voronca a mulțumit emoționat, asigurând că duce cele mai plăcute amintiri și multă admirație pentru activitatea națională a coloniei române din Viena, care arată mai elocvent de cât orice alt exemplu cât de mult se poate realiza prin bună înțelegere și prin conlucrare neîntreruptă. (***) 1911: 11)

La această întâlnire finală, să se fi îmbrăcat Elena în costum național? La drept vorbind, în capitala Imperiului aromânii erau o forță, iar unii dintre ei erau în relații apropiate cu Familia Imperială. Ion Nandriș invocă la un moment dat familiile Sina și Dumba, familii de bancheri și afaceriști, care împrumutau cu bani Casa de Hofburg și aranjau împrumuturile de stat ale Austriei. Erau deci oameni cu putere și greutate și cu mare influență și sus de tot, și în lumea politică și socială” (*apud* Nandriș 2014: 53). O stradă din Viena se numește încă Sinagasse. Iar Nicolae Bumba ar fi făcut cadou Austriei Filarmonica din Viena, situată pe strada Dumbastrasse. Să fi contribuit și acest fapt la experiența vieneză a lui Zaharia Voronca? În 1910, Constantin Morariu era preot la Pătrăuți, lângă Suceava, „în surghiun”, ceilalți colegi de temniță păreau „supt vremi”, iar el se află, fără ca oficial să fie plătit, în inima Imperiului.

BIBLIOGRAFIE

- *** 1911: *Din Viena*, în „Românul”, An I, nr. 27, vineri 4/17 februarie 1911, p. 11.
Nandriș 2014: Gheorghe Nandriș, *Familia Nandriș*, vol 2, Ediția a II-a, Dr. Ion Nandriș, Sibiu, Editura Universității Lucian Balga din Sibiu, 2014.
Niculiță-Voronca 1916: Elena Niculiță-Voronca, „Note de călătorie”, în „Românul”, 1 mai 1916, nr. 18, p. 5-6.
Niculiță-Voronca 1912: *Studii în folclor*, II, Cernăuți, 1912.
Voronca 1912: Zaharia Voronca, *Mihalcea cu neamurile boerești ce au stăpânit-o*, Cernăuți, 1912.

The research for this paper was supported by funding from the project PN-III-P2-2.1-PED-2019-5092, contract no. 569PED2020, Digital collection of food heritage Romanian and transfer to society - FOODie.

